

فرماندهی معظم کل قوا: «دریای عمان، ساحل دریای عمان و حضور در دریای عمان یک گنج است؛ یک ذخیره است... دریای عمان عقبه اساسی و تعیین کننده سرنوشت خلیج فارس است» (۱۳۸۷/۹/۶)

ارائه راهبردهای آمایش منطقه‌ای سواحل مکران ج.ا.ایران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار^۱

عباس علی پور^۲، سیده مصطفی هاشمی^۳، سیدحسین حسینی^۴

تاریخ پذیرش: ۹۵/۶/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۵/۴/۳

چکیده

هدف این تحقیق، قابلیت‌سنجی و ارائه راهبردهای توسعه منطقه‌ای سواحل مکران ج.ا.ایران می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی تحلیلی است. برای ارائه راهبردها از الگوی راهبردی SWOT استفاده شده است. به منظور اعتبارسنجی یافته‌ها پرسشنامه‌ای تنظیم شد و بین نمونه آماری توزیع گردید که ۸۰ نفر از استادان و دانشجویان مقطع دکتری دانشگاه‌های بزرگ کشور بودند. نتایج به دست آمده نشان از آن دارد که باید راهبردهای محافظه کارانه (WO) برای توسعه این منطقه در اولویت قرار گیرند. راهبردهای محافظه کارانه برای توسعه منطقه مورد مطالعه «سرمایه‌گذاری برای احداث امکانات و تجهیزات زیرساختی ارتباطی در جهت به دست آوردن محوریت مسیر شمال - جنوب»، «استفاده از ظرفیت تعامل و ارتباط با بندرهای جهان در جهت هدف‌های حمل و نقلی و بازرگانی»، «برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه دولت» و «برقراری ارتباط و تعامل سازنده با کشورهای همسایه به ویژه کشورهای حوزه آسیای مرکزی و افغانستان» می‌باشد.

واژگان کلیدی: آمایش سرزمین، ج.ا.ایران، راهبردهای توسعه، سواحل مکران.

۱. این مقاله بر مبنای یافته‌های یکی از طرح‌های تحقیقاتی انجام شده در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی ارائه شده است.

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۳. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران، نویسندهٔ عهده‌دار مکاتبات mhashemi2006@gmail.com

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه تهران، s.h.hoseini1371@gmail.com

۱. کلیات

در دنیای امروز، زمین از مواهب کمیاب به شمار می‌رود، به همین دلیل در چگونگی استفاده از آن در میان فعالیت‌های گوناگون انسانی، مانند زراعت و باغداری، مرتع و جنگل، صنعت و معدن، شهر و روستا و غیره، رقابت وجود دارد. تخصیص عاقلانه زمین به این فعالیت‌ها از جمله مباحث برنامه‌ریزی است که آمایش سرزمین خوانده می‌شود؛ به عبارتی آمایش سرزمین، تنظیم رابطه میان انسان، فضا و فعالیت‌های انسانی در فضا را شامل می‌شود و هدف از تنظیم این رابطه، بهره‌برداری منطقی از تمامی امکانات به منظور بهبود وضعیت مادی و معنوی جامعه در طول زمان می‌باشد (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۹).

نگرش حاکم در نظام برنامه‌ریزی کشور در گذشته بیشتر تمرکزگرا، بخشی‌نگر و کم توجه به توسعه متعادل مناطق کشور بر اساس ظرفیت‌های طبیعی و انسانی آنها بوده است. این روند موجب افزایش تضاد بین مناطق و درون مناطق در پهنه جغرافیایی کشور شده است؛ از این رو تدوین طرح آمایش سرزمین به‌عنوان فرایندی پویا، منعطف و متناسب با ویژگی‌های جغرافیایی مناطق مختلف کشور، نیاز و ضرورتی اساسی است تا از این رهگذر امکان رفع نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی کشور و حرکت به سمت توسعه متوازن و پایدار، تحقق عدالت اجتماعی و رونق اقتصادی همه‌جانبه فراهم گردد.

۱-۱. بیان مسئله

رسالت برنامه آمایش سرزمین رسیدن به عدالت جغرافیایی از دیدگاه دسترسی عادلانه و توزیع فضایی دستاوردهای توسعه، کارایی ناشی از برقراری و تقویت پیوندها و ایجاد یکپارچگی فضایی، تعادل زیست‌محیطی و ارتقای کیفیت زندگی و حفظ و اعتلای هویت منطقه‌ای است. ایران با داشتن دریا در شمال و جنوب و دو هزار و نهصد کیلومتر ساحل آبی، از جمله کشورهایی است که نمی‌تواند به اقتصاد دریا و صنایع دریایی بی‌تفاوت

باشد؛ چرا که این صنایع با امنیت و اقتصاد ملی در ارتباط تنگاتنگ قرار گرفته است و صنایع دریایی از جمله صنایع راهبردی محسوب می‌شوند (وصالی، ۱۳۸۸: ۲۸).

مسئله مورد مطالعه در این تحقیق این است که چرا منطقه سواحل مکران ج.ا.ایران با وجود ظرفیت‌های بسیار بالای توسعه مانند برخورداری از فرهنگ غنی و تاریخی، ظرفیت‌های بالا برای توسعه گردشگری، وجود ظرفیت‌های بالقوه اجتماعی و فرهنگی، دسترسی به ساحل طولانی و مناسب برای هرگونه توسعه اقتصادی، ارتباط بسیار عالی با آب‌های آزاد دنیا و برنامه‌ریزی‌های متعدد نتوانسته است به توسعه همه‌جانبه در منطقه نایل آید، این در حالی است که در صورت عقب‌ماندگی این منطقه ساحلی، تهدیدهای متعدد از جمله حضور بیگانگان و دشمنان جمهوری اسلامی ایران و ناامنی‌های داخلی می‌تواند زمینه‌ساز تهدیدهای شدیدتر و با وسعت بیشتری برای کشور شود.

این تحقیق با رویکردی همه‌سوی و آمایشی و استفاده از الگوی راهبردی SWOT، ابتدا نقاط قوت، نقاط ضعف، تهدیدها و فرصت‌های منطقه سواحل مکران ایران را مشخص نموده و سپس راهکارها و راهبردهای برون‌رفت منطقه از عقب‌ماندگی موجود را بررسی و ارزیابی نموده و بهترین راهبردها و راهکارها را ارائه خواهد کرد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

(۱) بررسی شاخص‌های مختلف آماری کشور بیانگر اهمیت و همچنین تفاوت‌های آشکار این منطقه با دیگر مناطق کشور ایران است. نگاه دقیق‌تر به سطح پایین شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی منطقه نشان می‌دهد که تعامل این عوامل در ثبات و بی‌ثباتی و از سوی دیگر، تهدیدهای داخلی و خارجی نقش تعیین‌کننده‌ای را بر عهده دارند.

(۲) اهمیت و شرایط خاص ژئوپلیتیکی منطقه ساحلی مکران ایران از نظر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی و تعامل و ارتباط با کشورهای منطقه‌ای و

فرامنطقه‌ای موجب گردیده که تدوین طرح آمایش سرزمینی سواحل مکران از منظر امنیت ملی در اولویت مطالعات ملی قرار گیرد.

(۳) موقعیت خاص منطقه سواحل دریای جنوب و سواحل مکران به واسطه قرار گرفتن در مسیر دسترسی به آب‌های آزاد جهان، جایگاه ویژه‌ای برای گسترش مبادلات منطقه‌ای و بین‌المللی برای کشور و این منطقه ساحلی دارد؛ به عبارتی در صورت فراهم شدن زمینه‌های صادرات و واردات کشور از این منطقه، در مواقع بروز بحران در تنگه هرمز و خلیج فارس، لطمه‌ای به اقتصاد کشور وارد نخواهد شد.

(۴) با توجه به ویژگی‌های این منطقه از قبیل وجود مرز آبی و خشکی با پاکستان، فقدان بازار کار داخلی برای جذب نیروی کار فعال، وجود اجناس قاچاق و مواد مخدر در کشورهای همسایه، فقر فرهنگی حاکم بر منطقه، اختلاف‌های قومی و مذهبی و همچنین ارتباط بین‌المللی این منطقه از نظر آمایش امنیتی شرایط ویژه‌ای را می‌طلبد.

(۵) برنامه‌ریزی‌های آمایش سرزمین و توجه به ظرفیت‌های منطقه مانع از پدیده‌های قاچاق و جرایم سازمان‌یافته شده و در نهایت، موجب توسعه بومی خواهد شد. این امر ضمن تقویت زیرساخت‌های توسعه، امنیت را در منطقه تأمین خواهد کرد.

۳-۱. پیشینه تحقیق

آمایش سرزمین به معنی بهره‌برداری بهینه از امکانات در راستای بهبود وضعیت مادی و معنوی و در قلمرو جغرافیایی خاص است. در این طرح، مزیت‌های فضای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی، ساماندهی و نظام‌بخشی می‌شود. این کار با هدف ایجاد رابطه منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت‌ها در پهنه سرزمین با توجه به ویژگی‌های فضایی مناطق انجام شده است. بر اساس تعاریف و مفاهیم متفاوت از توسعه، برداشت‌های گوناگونی نیز از آمایش در ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی آن ارائه شده است. در فرهنگ لغات لاروس، آمایش چنین تعریف شده است: بهترین

نوع توزیع جغرافیایی فعالیت‌های اقتصادی با توجه به منابع طبیعی و انسانی (بخارایی‌زاده، ۱۳۸۸: ۴۵). در فرهنگ اقتصاد و امور اقتصادی - اجتماعی معاصر، تعریف آمایش به این شکل ارائه شده است: «سیاستی‌هایی در یک چارچوب جغرافیایی معین که در پی بهترین توزیع ممکن جمعیت برحسب منابع طبیعی و فعالیت‌های اقتصادی می‌باشد» (بخارایی‌زاده، ۱۳۸۸: ۴۵). همان‌گونه که ملاحظه می‌شود این تعاریف به طور عمده بر مفهوم مکان‌گرایی تأکید دارد و به این جهت چنانچه از تعریف ژان پل لاکاز^۱ نیز بر می‌آید منظور از آمایش سرزمین، «رسیدن به مطلوب‌ترین توزیع ممکن جمعیت، توسط بهترین شکل توزیع فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی در پهنه سرزمین است» (طاوسی، ۱۳۹۱: ۵).

شیرانی، مهدی‌آبادی و احمدی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «ضرورت جایگاه آمایش سرزمین در برنامه ریزی توسعه شهرهای ساحلی با تأکید بر ملاحظات پدافند غیرعامل (مطالعه موردی شهر چابهار)»، به دلیل آسیب‌پذیر بودن این منطقه در برابر تهدیدهای دشمن و مخاطره‌های جنگی، ضرورت به‌کارگیری دانش پدافند غیرعامل را ضروری می‌دانند. این مطالعه به تبیین ملاحظه‌های پدافند غیرعامل در برنامه‌ریزی‌های آمایش سرزمین و سایر اسناد بالادستی و نیز بررسی قابلیت‌ها، امکانات، نقاط قوت و ضعف در شهر چابهار پرداخته است و راهکارهایی با تأکید بر این ملاحظه‌ها ارائه داده است.

نصیری (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تعامل منطقه‌ای، ملی و جهانی ظرفیت‌سازی پایدار برای توسعه و امنیت ملی با تأکید بر محور شرق و چابهار» به این نتایج اشاره نموده است که گرچه محور شرق ایران با محوریت بندر چابهار استعداد و ظرفیت‌های زیادی برای توسعه دارد، ولی توسعه پایدار و یکپارچه محور شرق، نیازمند تعامل منطقه‌ای، ملی و حتی جهانی می‌باشد.

امامی فر و محبی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی مکران با استفاده از مدل استراتژیک سوات» به این نتیجه رسیدند که سواحل مکران ایران با وجود برخورداری از ظرفیت‌های تبدیل شدن به یک منطقه نمونه الگوی گردشگری، ولی تعدد تصمیم‌گیران و مسائل مدیریتی، کمبود زیرساخت‌ها و ضعف تبلیغات از موانع اساسی در راه رسیدن به این هدف است.

رجبی کلوانی و کشاورز شال (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی توان‌های موجود در سواحل جنوبی مکران و ارائه راهکارهای مدیریتی به منظور توسعه و عمران» به ارائه راهکارهای توسعه سواحل مکران پرداخته‌اند. هدف اصلی در این تحقیق، شناسایی نقاط قوت و فرصت‌ها و به فعلیت درآوردن این فرصت‌ها در سواحل جنوبی مکران با بیان این پرسش اصلی است که مهم‌ترین قابلیت‌ها و توان‌های موجود در سطح منطقه به منظور توسعه کدامند؟ و بر این فرض استوار است که این مناطق از توان طبیعی و موقعیت ژئواکونومی و ژئواستراتژیک مهمی برخوردار است که در صورت بهره‌گیری از این توان، زمینه اشتغال، افزایش درآمد، رشد منطقه‌ای و ملی، حفظ محیط‌زیست و توسعه پایدار، افزایش قدرت و اقتدار ملی فراهم خواهد شد.

عریضی و مولایی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «تدوین راهبردهای فرهنگی و اجتماعی توسعه پایدار و همه‌جانبه سواحل دریای مکران» به این نتیجه رسیده‌اند که یکی از دلایل توسعه‌نیافتگی منطقه مورد نظر، عقب‌ماندگی‌های سنواتی و بی‌توجهی به زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی سواحل مکران می‌باشد. بررسی‌های میدانی این تحقیق بیانگر برخورداری منطقه عمومی سواحل مکران از ظرفیت‌های خوبی برای توسعه همه‌جانبه و پایدار می‌باشد.

۱-۴. پرسش‌های تحقیق

(۱) نقاط قوت و ضعف برای توسعه و آمایش سرزمینی سواحل مکران کدامند؟

(۲) فرصت‌ها و تهدیدها برای توسعه و آمایش سرزمینی دریای سواحل مکران کدامند؟

(۳) راهبردهای آمایش منطقه‌ای در سواحل مکران ج.ا.ایران (با رویکرد توسعه، دفاع و امنیت پایدار) کدامند؟

۱-۵. روش‌شناسی تحقیق

۱-۵-۱. نوع تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی می‌باشد که با توجه به ماهیت موضوع و مؤلفه‌های مورد بررسی، رویکرد حاکم بر تحقیق توصیفی - تحلیلی است؛ در واقع ابتدا با مطالعه اسناد و اطلاعات، نظرات کارشناسان، متخصصان و مشاوران در رابطه با مسائل مهم منطقه مورد مطالعه شامل بخش‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیکی شاخص‌ها و گویه‌های تحقیق مشخص شده‌اند و برای بررسی میزان تأثیرگذاری هر یک از شاخص‌ها و گویه‌های تحقیق و ارائه الگوی مناسب توسعه در سواحل مکران ایران و مناطق پسرکرانه آن، از الگوی راهبردی SWOT استفاده شده است.

۱-۵-۲. روش گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات، مطالعه اسناد و مدارک، داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس مسکن مرکز آمار کشور و مطالعات میدانی (توزیع پرسشنامه) می‌باشد.

۱-۵-۳. جامعه و نمونه آماری

در این تحقیق به علت آنکه موضوع تحقیق تخصصی می‌باشد و تمامی آحاد جامعه نمی‌توانند در تکمیل پرسشنامه‌ها شرکت نمایند؛ از این رو برای تکمیل پرسشنامه‌ها از

روش انتخابی (نمونه‌گیری کارشناسی و تخصصی) (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳:۱۶۲) استفاده شده و افراد کارشناس در امور سیاسی و منطقه‌ای انتخاب شده‌اند.

جامعه نمونه آماری در این پژوهش را ۸۰ نفر از استادان، دانشجویان مقطع دکتری و کارشناسی‌ارشد دانشگاه‌های بزرگ کشور تشکیل می‌دهند؛ به‌ویژه استادان و دانشجویان دکترای جغرافیای سیاسی و جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری منطقه‌ای، محور نظرسنجی می‌باشند. با توجه به نمونه آماری تحقیق، از میان ۸۰ نفر، ۴ نفر جنسیت مؤنث و ۷۶ نفر مذکر بوده‌اند. سن جامعه آماری به سه بازه الف) تا ۴۰ سال؛ ب) ۴۱ تا ۶۰ سال و ج) ۶۱ به بالا؛ طبقه‌بندی شده بود که ۴۳ نفر در بازه سنی تا ۴۰ سال؛ ۳۵ نفر در بازه سنی ۴۱ تا ۶۰ سال و ۲ نفر در بازه سنی بالای ۶۱ سال قرار داشتند. ۱۱ نفر از جامعه نمونه آماری، دانشجویان کارشناسی ارشد، ۲۶ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد، ۱۹ نفر دانشجوی دکتری و ۲۴ نفر دارای مدرک دکترا هستند. تعداد ۳۴ نفر از جامعه نمونه آماری در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، ۱۳ نفر متخصص رشته آمایش سرزمین و ۳۳ نفر در رشته جغرافیای سیاسی تحصیل کرده‌اند. طیف‌بندی شغلی جامعه نمونه آماری تحقیق، شامل ۱۷ نفر استاد دانشگاه؛ ۲۸ نفر کارمند دولت؛ ۱۱ نفر مشاغل نظامی و امنیتی؛ ۹ نفر فرهنگی؛ ۷ نفر دارای شغل آزاد و ۸ نفر فاقد شغل بودند.

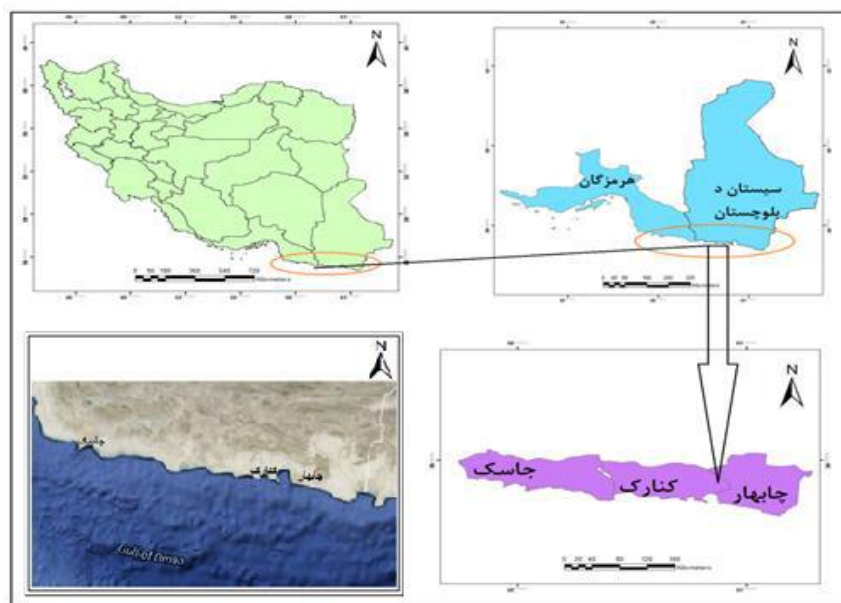
۴-۵-۱. قلمرو مکانی و زمانی تحقیق

منطقه مکران ایران شامل شهرستان‌های (چابهار، کنارک و جاسک) مساحتی حدود ۵۵۰۳۱ کیلومتر مربع (حدود ۵/۲ درصد از مساحت کل کشور) را در بر می‌گیرد و در جنوب شرقی ایران بین ۲۵ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۲۶ درجه و ۴۰ دقیقه عرض شمالی و ۵۶ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۴۵ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. منطقه مکران ایران از شمال به رشته کوه‌های مکران، از غرب به شهرستان میناب و قشم استان هرمزگان، از جنوب به دریای عمان و از جهت شرق به مرز کشور پاکستان محدود

می‌شود. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت کل منطقه برابر ۴۱۲۱۱۹ نفر می‌باشد. این منطقه به لحاظ شاخص‌های توسعه از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست، اما به‌تازگی در برنامه‌های توسعه ملی توجه ویژه‌ای به این منطقه شده است.

شکل شماره ۱. نقشه محدوده مورد مطالعه

منبع: ترسیم نگارندگان

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

در رابطه با برنامه‌ریزی‌های آمایش سرزمین نظرات و مکاتب متعددی وجود دارند. از مهم‌ترین الگوهای ارائه‌شده، الگوی قطب/ مرکز رشد است. از آنجا که شالوده و پایه نظری این مقاله برگرفته از نظریه یادشده می‌باشد، به بررسی این الگو پرداخته می‌شود:

۱-۲. الگوی قطب / مرکز رشد و الگوی شبکه منطقه‌ای

شالوده رویکرد شبکه منطقه‌ای که در سال ۱۹۹۸، مایک داگلاس^۱ آن را ارائه کرد، به اندیشه‌های جان فریدمن^۲ و مباحث او در الگوی مرکز - پیرامون باز می‌گردد. داگلاس با دوری از نگرش‌های اقتصادی و رویکردهای مبتنی بر قطب رشد، بر نوعی نظریه مبتنی بر توسعه یکپارچه منطقه‌ای تأکید داشت (سعیدی، ۱۳۹۰: ۲۱۷). وی در مورد چگونگی دستیابی به الگوی توسعه منطقه‌ای شهری - روستایی، با نگاهی انتقادی، نگرش‌های قطب رشد را از جنبه‌های بخش پایه اقتصاد، نظام شهری، روابط شهر و روستا، شیوه برنامه‌ریزی و حوزه‌های سیاستگذاری مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد و با تأکید بر اصلاح این نگرش‌ها، اصول الگوی خود را در جنبه‌های یادشده شرح زیر بیان می‌کند:

- (۱) نظریه‌های قطب رشد با تقلیل‌گرایی و مجردنگری، بر فعالیت‌های صنعتی شهرها به مثابه بخش راهبردی برای توسعه منطقه‌ای تأکید می‌ورزد.
- (۲) بیشتر سیاست‌های مبتنی بر قطب رشد نگاهی مطلق به دنیای واقعی برمبنای سلسله مراتب (از بالا به پایین) دارند و بر این مبنا، به شکل ضمنی چنین فرض می‌کنند که وسعت (اندازه) شهر می‌تواند به عنوان ملاک اساسی برای تشخیص و تعیین شهر اصلی در یک منطقه به کار رود.
- (۳) رویکردهای قطب رشد، سطح توسعه نواحی روستایی را در بیشتر موارد، واپس مانده و وابسته دانسته و آن را به انگیزش‌ها و محرک‌های «پخش»^۳ یا «تسری» به پایین^۴ از سوی شهرها متکی می‌داند.

---

1. Mike Douglass
 2. John Friedman
 3. Diffusion
 4. Trickle – Down

(۴) در شیوه برنامه‌ریزی براساس رویکردهای مبتنی بر قطب رشد، گره‌ها یا کانون‌های شهری مهم‌ترین بازیگر به شمار می‌آیند و به این ترتیب، تفکیک حوزه‌های آنها، بی‌ثمر و غیرلازم تصور می‌شود.

(۵) نوع سیاست‌گذاری‌ها و خط‌مشی‌گذاری در رویکردهای مبتنی بر رشد، حول ترغیب‌کننده‌های جلب فعالیت صنعتی دور می‌زند؛ به عبارتی، بر فراهم‌سازی عمومی زیرساخت‌های اقتصادی برای صنعت شهری و توسعه راه‌های اصلی در سطح ملی تأکید می‌شود که مراکز رشد (شهری) را به پایتخت و در صورت گسترش یافته آن، به بازارهای بین‌المللی متصل می‌سازد (سعیدی، ۱۳۸۵: ۷).

جدول شماره ۱. مقایسه الگوهای قطب رشد و شبکه منطقه‌ای

معیار	الگوی قطب / مرکز رشد	الگوی شبکه منطقه‌ای
بخش پایه اقتصاد	تأکید بر فعالیت‌های صنعتی شهری به‌عنوان بخش راهبردی توسعه منطقه‌ای	تأکید بر فعالیت‌های چندبخشی، اغلب وابسته به منابع و مزیت‌های سطح محلی و سرمایه‌گذاری‌های کوچک و متوسط مقیاس
نظام شهری	نگاهی مطلق به دنیای واقعی بر مبنای سلسله‌مراتب از بالا به پایین با مرکزیت شهرهای بزرگ	پیوند افقی بین ترکیبی از تعدادی از مراکز با حوزه پیرامونی‌اش با تخصص ویژه و مزیت‌های نسبی
روابط شهر و روستا	روستاها، نواحی واپس‌مانده و وابسته و متکی به محرک‌های پخش یا تسری به پایین از سوی شهرها	تصویری از مجموعه فعالیت‌های حوزه روستایی - شهری با رشد هماهنگ ناشی از پیوند نواحی روستایی و شهری به همراه افزایش تراکم راه‌های حمل‌ونقل منطقه‌ای
شیوه برنامه‌ریزی	تأکید بر نقش گره‌ها یا کانون‌های شهری به‌عنوان بازیگران اصلی توسعه (برنامه‌ریزی بخشی بالا به پایین)	تأکید بر نظام برنامه‌ریزی غیرمتمرکز ^۱ با یکپارچگی و مشارکت چندبخشی (بین‌بخشی) و فعالیت‌های روستا - شهری
حوزه‌های سیاست‌گذاری	تأکید بر فراهم‌سازی عمومی زیرساخت‌های اقتصادی برای صنعت شهری و توسعه راه‌های اصلی در سطح ملی	تأکید بر تنوع فعالیت کشاورزی، صنایع تبدیلی کشاورزی، تولید کارخانه‌ای مبتنی بر منابع، خدمات شهری، آموزش نیروی انسانی و شبکه حمل و نقل بین سکونتگاهی محلی

منبع: رضوانی، ۱۳۹۳: ۵۷

1. Decentralized Planning Systems

۲-۲. آمایش مناطق مرزی

آمایش مناطق مرزی، نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع (از نیازهای مناطق مرزی)، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن، امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود (عندلیب، ۱۳۷۹: ۲۹)؛ بنابراین گرچه آمایش مناطق مرزی، نوعی فن برنامه‌ریزی است، اما خود بر پایه‌های نظری و روش‌شناسی علمی خاصی متکی است که ضمن تحلیل و تفسیر شرایط و ویژگی‌های مناطق مرزی، موانع توسعه و یا امنیت را توأمان در نظر گرفته و برای آنها راه‌حل‌های یکپارچه‌ای ارائه می‌دهد تا هدف‌های توسعه و امنیت در مناطق مرزی را بر یکدیگر منطبق سازد؛ بنابراین می‌توان «آمایش» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی - فضایی و «آمایش مناطق مرزی» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهاى مرزى کشورها دانست.

۲-۳. نظرات آمایش مناطق مرزی

۲-۳-۱. دیدگاه‌های هانسن

نیلز هانسن^۱ در سال ۱۹۷۸، پس انجام بررسی‌های میدانی گسترده‌ای در مرزهای کشور آلمان، فرانسه و سوئیس، ویژگی‌های مناطق مرزی را با دقت بیشتری مورد توجه قرار داد و آنها را براساس نظریه مکان مرکزی «کریستالر» و «قطب رشد» تجزیه و تحلیل کرد (Hansen, 1978). اصول کلی و ویژگی‌های مناطق مرزی از دیدگاه هانسن عبارت است از:

(۱) مناطق مرزی به این دلایل جزو مناطق محروم، توسعه‌نیافته و حاشیه‌ای به شمار می‌آیند:

(۱-۱) موانع مربوط به تجارت بین‌المللی،

- (۱-۲) قطع ارتباطات همسایگی با کشورها و محدود نمودن آنها (اقتصادی، فرهنگی و...) به واسطه اختلاف نرخ رشد اقتصادی یا تفاوت فرهنگی،
- (۱-۳) خطر تهدیدها و تهاجم‌های نظامی،
- (۱-۴) گسستگی در ساختار فضایی این مناطق در اثر ایجاد مرزهای فیزیکی و انتظامی،
- (۲) به دلیل اینکه محرومیت جزو خصوصیات این مناطق است؛ تا زمانی که این خصوصیت باقی است، این مناطق، توسعه نیافته و پیرامونی خواهند ماند.

۲-۳-۲. دیدگاه‌های نظری جونز و وایلد

به عقیده جونز و وایلد^۱، مناطق مرزی به‌عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن، بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد (Jones & Wild, 1994). بر اساس نظرات آنها، برای برنامه‌ریزی توسعه مناطق مرزی این اصول باید مورد توجه قرار گیرد:

- (۱) درک پیچیدگی، گستردگی و تنوع متغیرها و تأثیر آنها در مرز،
- (۲) لزوم تأمین شرایط و زیرساخت‌های توسعه مرزها،
- (۳) ضرورت خروج از انزوا و گسترش ارتباطات با داخل و بیرون،
- (۴) لزوم پیوستگی مرز با مرکز،
- (۵) لزوم حمایت و پشتیبانی‌های ویژه از این مناطق برای خروج از محدودیت و دستیابی به توسعه.

۳. یافته‌های تحقیق

این بخش تحقیق به نتیجه‌گیری و ارائه راهبردها برای توسعه پایدار منطقه سواحل مکران ج.ا.ایران اختصاص داده شده است. در این قسمت ابتدا عوامل داخلی تأثیرگذار شامل نقاط قوت و نقاط ضعف به صورت جدول نمایش داده شده است و سپس عوامل خارجی تأثیرگذار در منطقه شامل تهدیدها و فرصت‌های توسعه آمده است. در بخش تعیین راهبردهای توسعه منطقه مورد مطالعه از راهبردهای چهارگانه الگوی SWOT استفاده شده است که عبارتند از:

جدول شماره ۲. ماتریس راهبردهای الگوی SWOT

ضعف‌ها W	قوت‌ها S	
راهبرد محافظه کارانه WO	راهبرد تهاجمی SO	فرصت‌ها O
راهبرد تدافعی WT	راهبرد رقابتی ST	تهدیدها T

منبع: الماسی و دورفرد، ۱۳۹۰:۱۰۴

(۱) مجموعه راهبردی رشد داخلی (تهاجمی) SO: این راهبرد مبتنی بر بهره‌گیری حداکثر از قوت‌های درونی و فرصت‌های بیرونی است که تمامی نظام‌ها خواهان چنین وضعیتی هستند تا قادر باشند هم‌زمان قوت‌ها و فرصت‌های خود را به حداکثر برسانند (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۹:۸۳).

(۲) مجموعه راهبردی رقابتی ST: در این راهبرد، قوت‌های کلیدی وجود دارد، ولی با محیطی تهدیدزا مواجه است. در این وضعیت، راهبردها، از قوت‌های موجود برای ساختن فرصت‌های بلندمدت، استفاده می‌کنند؛ بنابراین راهبردهای رقابتی توصیه می‌شود (هریسون، ۱۳۸۲:۱۹۳).

(۳) مجموعه راهبردی رشد خارجی (محافظه کارانه) WO: در این راهبرد می توان با کاستن از ضعف‌ها، حداکثر استفاده را از فرصت‌های موجود بُرد.

(۴) مجموعه راهبردی کاهش و تدافعی WT: هدف کلی این راهبرد دفاعی که آن را می توان راهبرد «بقا» نامید، کاهش ضعف‌های نظام برای کاستن از تهدیدهاست. در این راهبرد بر رفع آسیب‌پذیری منطقه مورد مطالعه تأکید می شود (ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۰: ۲۲۱).

جدول شماره ۳. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی^۱

امتیاز وزنی	درجه بندی	وزن	نقاط قوت [S]
۰/۲۴	۳	۰/۰۸	۱. موقعیت خاص راهبردی برای این منطقه که می تواند با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و کشورهای غربی در ارتباط مستقیم باشد
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	۲. موقعیت مناسب بندر اقیانوسی چابهار برای ایجاد منطقه آزاد تجاری و قابلیت تبدیل شدن به شهر ساحلی به عنوان مرکز رشد منطقه
۰/۲۴	۳	۰/۰۸	۳. وفور جاذبه های فرهنگی و طبیعی زیاد برای جذب گردشگران (از عوامل مهم برای این توان باید از مزیت های ساحل و منطقه آزاد تجاری نام بُرد)
۰/۲۴	۳	۰/۰۸	۴. وفور صنایع وابسته به کشتی سازی و علوم دریایی و همچنین وجود منابع غنی دریایی و آبزیان برای صیادی در این منطقه (۶۰ درصد از کل کنسرو ماهی کشور در این منطقه تهیه می شود)
۰/۰۳	۳	۰/۰۱	۵. موقعیت جغرافیای امن (خارج از منطقه بحرانی خلیج فارس)
۰/۱	۳	۰/۰۳۶	۶. دارای موقعیت ممتاز در امر کشتیرانی و حمل و نقل دریایی به علت داشتن سواحل مناسب برای پهلوگیری کشتی های بزرگ و تبدیل شدن به بارانداز کالا در منطقه
۰/۰۶۶	۴	۰/۰۲۲	۷. استقرار نیروهای نظامی تجهیزات دفاعی (در سال های اخیر به دلیل تحریم های زیاد غرب علیه کشور، ساخت تجهیزات دفاعی بومی شروع شده و افزون بر ساخت سلاح های نظامی، زیردریایی ها و ناوشکن های زیادی تولید شده است)
۰/۰۲۴	۳	۰/۰۸	۸. امنیت نسبی سواحل مکران ایران در برابر مناطق همجوار مرزی
۰/۰۲۴	۳	۰/۰۸	۹. فراهم بودن شرایط برای تولید محصولات خاص کشاورزی (محصولات گرمسیری مانند موز و انبه و...)
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	۱۰. موقعیت مناسب برای استقرار صنایع سنگین نیازمند آب و صادراتی مانند ذوب آهن، پتروشیمی و (به دلیل نزدیکی به معدن، داشتن آب و دسترسی به دریا)
۰/۰۶	۳	۰/۰۲	۱۱. امکان ایجاد پایگاه سوخت رسانی و سایر خدمات دریایی در سطح آب های آزاد (با توجه به تردد کشتی های زیاد از مسیر تنگه هرمز)
۰/۰۸	۴	۰/۰۲	۱۲. وجود انرژی های تجدیدپذیر در منطقه شامل انرژی بادی، آبی و خورشیدی.

1. Internal Factor Evaluation

نقاط ضعف [W]			
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	۱. محرومیت شدید، فقر و توسعه‌نیافتگی منطقه
۰/۰۵۶	۲	۰/۰۲۸	۲. تراکم پایین جمعیت و مهاجرت‌های وسیع در سال‌های اخیر
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	۳. ضعف شدید زیرساخت‌های توسعه به‌ویژه در زمینه خطوط ارتباطی به علت حمل‌ونقل کالاهای وارداتی و صادر کردن آنها به منطقه شمال کشور
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۴. فاصله زیاد از مرکز کشور (تهران) و استان (زاهدان) و مرزی بودن
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۵. ضعف تبلیغات و نبود احساس امنیت برای توسعه گردشگری
۰/۰۵	۲	۰/۰۲۵	۶. شرایط آب و هوایی شرجی، کمبود بارندگی و کمبود آب شرب در منطقه
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۷. وجود ناامنی و برخی گروه‌های قانون‌گریز در منطقه
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	۸. تأثیرپذیری از تبلیغات بیرونی به‌واسطه بافت اجتماعی خاص منطقه
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۹. آمار بالای بیکاری در جنوب شرق ایران به‌عنوان یکی از دلایل روی آوردن مردم این منطقه به تجارت کالاهای قاچاق
۰/۰۲۷	۱	۰/۰۲۷	۱۰. پایین بودن مشارکت مردم در برنامه‌ریزی‌ها
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۱۱. دوری از منابع انرژی نفت و گاز کشور
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۱۲. بالا بودن سطح بی‌سوادی استان سیستان و بلوچستان (حدود ۲۰٪ بیشتر از متوسط کشور می‌باشد)
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۱۳. عدم برقراری و پیوند خطوط ارتباطی بین کشورهای هدف (آسیای مرکزی) و ایران و منطقه مورد مطالعه
۲/۰۷۷		۱	جمع

جدول شماره ۴. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی^۱

فرصت [O]			
امتیاز وزنی	درجه‌بندی	وزن	
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	۱. موقعیت ژئواکونومی و راهبردی ایران به‌عنوان سرزمین یکپارچه قرار گرفته در فاصله دریای مازندران و خلیج فارس و دریای عمان، برای روان‌سازی دادوستد شمال - جنوب و شرق - غرب و ارتقای ارزش این موقعیت در نتیجه تحولات منطقه و جهان
۰/۱۴	۲	۰/۰۷	۲. ارتقای بنادر سواحل مکران به‌عنوان مرکز صادرات و واردات برای کشور آسیای مرکزی و نیز افغانستان با توجه به محصور ماندن این کشورها در خشکی و نزدیک‌ترین راه ارتباطی آنها با دریا از طریق این بنادر و همچنین کاهش وابستگی به تنگه هرمز
۰/۱۶	۴	۰/۰۴	۳. امکان تبدیل شدن به یکی از قطب‌های گردشگری ساحلی در کشور و منطقه (آب و هوای چهار فصل و دارای زمستان معتدل)
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	۴. موقعیت مناسب برای انتقال انرژی به جنوب آسیا
۰/۲	۴	۰/۰۵	۵. امکان دسترسی به بازارهای بین‌المللی بندرهای اقتصادی مهم و بزرگ دنیا به موجب موقعیت اقیانوسی

1. External Factor Evaluation

۰/۲۸	۴	۰/۰۷	۶. دسترسی به کشورهای جنوب آسیا از جمله هند و چین و کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس
۰/۲۴	۴	۰/۰۶	۷. موقعیت مناسب سواحل برای رهایی از تنگناهای مربوط به صادرات و واردات کشور در تنگه هرمز
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	۸. تأکید رهبر معظم انقلاب و مسئولان اجرایی کشور بر توسعه سواحل مکران ایران در سال‌های اخیر
۰/۰۹	۳	۰/۰۳	۹. موقعیت خوب این منطقه از لحاظ قرار گرفتن در مسیر خط انتقال گاز ایران به پاکستان و هند
۰/۱۲	۳	۰/۰۴	۱۰. تأکید قانون برنامه ششم توسعه برای استقرار صنایع پتروشیمی، فولاد و شهرهای بزرگ در سواحل مکران
تهدیدها [T]			
۰/۱۴	۲	۰/۰۷	۱. حضور نظامی و اقتصادی قدرت‌های بزرگ به‌ویژه آمریکا در دریای عمان و خلیج فارس (حضور مستقیم ناوگان آمریکا در دریای عمان و خلیج فارس)
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	۲. جلوگیری کشورهای بزرگ به‌ویژه آمریکا از توسعه مسیر شمال- جنوب به محوریت بندر چابهار و تحریم شرکت‌ها در صورت همکاری با ایران.
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	۳. تحولات و آشفتگی‌های سیاسی و نظامی در کشورهای همسایه افغانستان و پاکستان و حضور تروریستی طالبان و القاعده و غیره در منطقه
۰/۱۶	۲	۰/۰۷	۴. امکان حضور جریان‌های تکفیری در منطقه به‌واسطه تغذیه فکری از آن سوی مرزها
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	۵. تهدیدهای تروریستی برای تجار و سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی
۰/۱۰	۲	۰/۰۵	۶. رقابت منطقه‌ای با کشور پاکستان و احتمال برخوردهای نظام امنیتی در عملیات‌های خرابکارانه برای جلوگیری از توسعه این منطقه
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۷. عدم واپایش دقیق مرزهای منطقه از سوی کشور پاکستان و افغانستان
۰/۱	۲	۰/۰۵	۸. تهاجم فرهنگی و سیاسی از طریق فناوری‌های نوین و تبلیغات گسترده مذهبی
۰/۱۴	۲	۰/۰۷	۹. عدم یک برنامه‌ریزی دقیق ملی و احتمال رانت‌های گسترده دولتی و شخصی در منطقه
۲/۶۲		۱	جمع

۱-۳. تحلیل ماتریس داخلی و خارجی

پس از اینکه جدول‌ها و محاسبه‌های ماتریس‌های EFE و IFE انجام شد، اکنون به تحلیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی (IF) پرداخته می‌شود. پاسخی که از این ماتریس به دست می‌آید، نشان‌دهنده این واقعیت می‌باشد که کدام نوع راهبرد (WT, ST, WO, SO) برای توسعه آینده منطقه اولویت دارد. با توجه به شکل شماره ۲

می‌توان گفت راهبردهای محافظه‌کارانه (WO) برای توسعه منطقه در اولویت قرار دارند. با راهبرد محافظه‌کارانه می‌توان با کاستن از ضعف‌های منطقه، حداکثر استفاده را از فرصت‌های موجود بُرد.

شکل شماره ۲. ماتریس داخلی خارجی توسعه سواحل مکران

۲-۳. تدوین راهبردهای توسعه بر اساس الگوی SWOT

الگوی SWOT از ابزارهای بسیار مهم در فرایند تدوین راهبرد است که به وسیله آن، اطلاعات مقایسه می‌شوند (حکمت‌نیا و میرنجف موسوی، ۱۳۹۰:۳۱۸). با توجه به نتایج به دست آمده از جدول‌های ماتریس داخلی و خارجی، راهبردهای چهارگانه توسعه به قرار زیر می‌باشد:

جدول شماره ۴. ماتریس راهبردهای توسعه سواحل مکران ج.ا.ایران

ضعفها	قوتها	
<p>راهبردهای محافظه کارانه (WO):</p> <p>WO₁. سرمایه گذاری برای احداث امکانات و تجهیزات زیرساختی ارتباطی در جهت به دست آوردن محوریت مسیر شمال - جنوب (با محوریت چابهار)</p> <p>WO₂. ایجاد و توسعه ظرفیت های کارآمد و مولد مرتبط با حمل و نقل و تجارت کالا</p> <p>WO₃. استفاده از ظرفیت تعامل و ارتباط با بندرهای جهان و به ویژه بندرهای واقع در سواحل جنوبی خلیج فارس و دریای عمان برای حمل و نقل و بازرگانی و سایر امور اقتصادی</p> <p>WO₄. برنامه ریزی منسجم و یکپارچه دولت</p> <p>WO₅. برقراری ارتباط و تعامل دوستانه با کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان</p> <p>WO₆. استفاده از رویکرد حمایتی رهبر معظم انقلاب و مسئولان اجرایی کشور بر توسعه سواحل مکران ج.ا.ایران در سال های اخیر</p>	<p>راهبردهای تهاجمی (SO):</p> <p>SO₁. ایجاد و فعال کردن مراکز گمرکی در منطقه ساحلی</p> <p>SO₂. ارتقای بندر اقیانوسی چابهار به یک بندر مرکزی برای استفاده از فرصت ناشی از مبادلات با مناطق آسیای میانه، افغانستان و ...</p> <p>SO₃. تسریع در انجام عملیات خط انتقال نفت و گاز به منطقه</p> <p>SO₄. تأسیس و ایجاد مؤسسه های آموزشی مرتبط با علوم نظامی و دریانوردی</p> <p>SO₅. ایجاد شرایط و احداث زیربنای لازم در زمینه صنعت صیادی و شیلات</p>	فرصتها
<p>راهبردهای تدافعی (WT):</p> <p>WT₁. شنکستن مدار بسته و ایستای محرومیت، توسعه یافتگی، فقر، انزوا، مهاجرت، تبعیض و ناامنی</p> <p>WT₂. احداث خطوط لوله گاز و انتقال بخشی از صنایع مرتبط با نفت و گاز و پتروشیمی و صنایع انرژی بر از مخازن خلیج فارس به این منطقه</p> <p>WT₃. رایزنی و تعامل های منطقه ای در جهت بر طرف کردن اختلاف های قومی و قبیله ای در جهت خنثی کردن تحریکات جریان های تکفیری موجود در منطقه</p> <p>WT₄. تدوین برنامه ای در جهت رشد جمعیت منطقه و کاهش مهاجرت به منظور دستیابی به امنیت پایدار</p> <p>WT₅. جلوگیری از قاچاق مواد مخدر و کالا و تقویت امنیت در سواحل به منظور هدف های گردشگری پذیری منطقه</p>	<p>راهبردهای رقابتی (ST):</p> <p>ST₁. سرمایه گذاری در زمینه احداث زیربناها و زیرساخت های ارتباطی و حمل و نقلی در پسرکرانه سواحل مکران</p> <p>ST₂. ایجاد زیرساخت های لازم برای استفاده از منابع انرژی تجدید پذیر منطقه از جمله انرژی های خورشیدی، بادی و آبی</p> <p>ST₃. تحت نظر گرفتن برنامه های خرابکارانه و حضور نظامی و اقتصادی کشورهای بزرگ به ویژه آمریکا</p> <p>ST₄. تلاش برای ایجاد مشاغل و کارخانه های تولیدی از قبیل صنایع پتروشیمی که نیازمند نیروی کار هستند</p> <p>ST₅. ارائه خدمات عمومی از طرف دولت در جهت تقویت حس اعتماد مردم منطقه و جلوگیری از تحریکات مذهبی، قومی و سیاسی کشورهای غربی و عربی.</p>	تهدیدها

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

«امنیت و توسعه پایدار» در این تحقیق از نقش محوری برخوردارند و به همین دلیل در بخش نظری تحقیق به صورت مفصل به تعاریف و ارائه آرا و نظرات این حوزه پرداخته شد. به نظر محققان و با در نظر گرفتن الگوهای توسعه، بهترین رویکرد برای توسعه‌ای پایدار و یکپارچه و دستیابی به امنیتی پایدار استفاده از «راهبرد توسعه یکپارچه منطقه‌ای» است که از نظرات آقای مایک داگلاس نشئت می‌گیرد. ایشان عقیده دارند در برنامه‌های توسعه نباید فقط به دید اقتصادی (قطب رشد) توجه شود، بلکه باید افزون بر مسائل اقتصادی به مسائل اجتماعی، محیطی و فرهنگی هم توجه شود و توسعه یکپارچه شهر و منطقه پیرامون (روستا شهر) در نظر گرفته شود.

فواید استفاده از مسیر سواحل مکران برای کشور دارای دو بُعد ملی و فراملی می‌باشد. در بُعد ملی استفاده از مسیر سواحل مکران به جای سواحل خلیج فارس، به نوعی نجات اقتصاد ملی محسوب می‌شود و ج.ا.ایران از وابستگی به تنگنای خلیج فارس و وابستگی شدید به تنگه هرمز رهایی پیدا می‌کند و دیگر تهدیدی برای صادرات و واردات کشور وجود نخواهد داشت. در بُعد فراملی برخورداری از مزیت نسبی (کمترین مسافت و زمان و در نتیجه کمترین هزینه) نسبت به سایر بنادر رقیب بیرونی برای ارتباط با افغانستان و آسیای میانه و حمل و نقل کالا به این کشورها می‌تواند اقتصاد ملی را حالتی پویا بخشد. اگر راه‌اندازی و توسعه این مسیر در دستورکار برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران کشور قرار بگیرد، بهترین راهکار و راهبرد برای توسعه پایدار سواحل مکران ایران و حتی منطقه جنوب شرق و استان‌های محور شرق می‌باشد.

یافته‌های تحقیق بیانگر این نکته می‌باشد که برای توسعه سواحل مکران ج.ا.ایران، باید به قوت‌ها و ضعف‌های منطقه توجه عمده‌ای شود. نتایج به دست آمده از ارزیابی

عوامل داخلی و خارجی نشان از آن دارد که باید راهبردهای محافظه کارانه (WO) برای توسعه منطقه در اولویت قرار گیرند. با راهبرد محافظه کارانه می توان با کاستن از ضعف های منطقه، حداکثر استفاده را از فرصت های موجود بُرد. با توجه به جدول راهبردهای SWOT مهم ترین راهبردهای محافظه کارانه برای توسعه منطقه مورد مطالعه عبارتند از:

- (۱) سرمایه گذاری برای احداث امکانات و تجهیزات زیرساختی ارتباطی در جهت به دست آوردن محوریت مسیر شمال - جنوب (با محوریت چابهار)،
- (۲) استفاده از ظرفیت تعامل و ارتباط با شهرهای بندری جهان و به ویژه بندرهای واقع در سواحل جنوبی خلیج فارس و دریای عمان برای حمل و نقل و بازرگانی و سایر امور اقتصادی،
- (۳) برنامه ریزی منسجم و یکپارچه دولت،
- (۴) برقراری ارتباط و تعامل دوستانه با کشورهای همسایه به ویژه کشورهای حوزه آسیای مرکزی و افغانستان.

۴-۲. پیشنهادها

- (۱) تسریع در اتصال سواحل مکران ج.ا.ایران به راه آهن سراسری از مسیر چابهار - ایرانشهر - زاهدان،
- (۲) نوسازی بنادر شهید بهشتی و کلانتری چابهار از طریق احداث اسکله های جدید و ارتقای قابلیت های این بنادر برای پذیرش کشتی هایی با ابعاد بزرگ،
- (۳) احداث هتل، رستوران و مجتمع های مسکونی برای جذب گردشگر در منطقه،
- (۴) احداث فرودگاه بین المللی چابهار برای تسهیل نمودن ارتباط سرمایه گذاران خارجی و داخلی با منطقه،

- (۵) احداث پایانه حمل و نقل بار و انبار عمومی و ایجاد منطقه ویژه برای تجارت صنایع شیلاتی و همچنین احداث بازارچه‌های مرزی به همین منظور،
- (۶) احداث زیرساخت‌های مورد نیاز برای نگهداری از مواد صادراتی از قبیل سیلو، انبار و سردخانه‌های جدید،
- (۷) ایجاد پارک‌های فناوری و مرکز تحقیقات صنایع دریایی در سواحل مکران،
- (۸) ایجاد پایگاه‌های سوخت‌رسانی و سایر خدمات در طول سواحل مکران برای شناورهای عبوری در آب‌های اقیانوس هند و دریای عمان،
- (۹) تسریع در ایجاد انشعاب لوله گاز از خط صلح به چابهار و زاهدان و ایجاد پالایشگاه در ایرانشهر و چابهار،
- (۱۰) تهیه طرح مدیریت جامع ماهیگیری ساحلی و اجرای دقیق آن به منظور بهره‌برداری پایدار و جلوگیری از صید غیرمجاز و قاچاق آن،
- (۱۱) ایجاد شهرک‌های صنعتی و گسترش صنایع بزرگ وابسته به نفت و پتروشیمی.

فهرست منابع

۱. منابع فارسی

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۸۹)، *آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی محیطی در جنوب شرق ایران*، تهران، انتشارات اطلاعات.
۲. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۹۰)، «تأثیر منطقه آزاد چابهار در توسعه گردشگری حوزه نفوذ آن، با بهره‌گیری از مدل رگرسیون و آزمون T-test»، *مجله جغرافیا و توسعه*، شماره ۲۱.
۳. الماسی، حسن و مرجانی سادات، دورفرد (۱۳۹۰)، «تدوین استراتژی گردشگری کشور بر اساس تحلیل ماتریس SWOT (مطالعه موردی: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان تهران)»، *فصلنامه گردشگری و توسعه*، شماره اول.
۴. امامی‌فر، زهرا و محبی، مجید (۱۳۹۱)، «تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی مکران با استفاده از مدل استراتژیک سوات»، ارائه شده در: *همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران*، چابهار.
۵. بخارایی‌زاده، سیدمهدی (۱۳۸۸)، *ارائه الگوی آمایش سرزمینی در کشور ج.ا.ایران با تأکید بر عوامل جغرافیایی*، رساله دکتری جغرافیای سیاسی، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
۶. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۳)، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، تهران، سمت.
۷. حکمت‌نیا، حسن و موسوی، میرنجف (۱۳۹۰)، *کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای*، چاپ دوم، یزد، انتشارات علم نوین.
۸. رجبی کلوانی، پرویز و کشاورز، فتح‌الله‌شال (۱۳۹۱)، «توان‌های موجود در سواحل جنوبی مکران و ارائه راهکارهای مدیریتی به‌منظور توسعه و عمران»، ارائه شده در: *همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران*، چابهار.
۹. رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۳)، *دیدگاه‌ها و نظریه‌های توسعه منطقه‌ای و آمایش سرزمین*، جزوه درسی، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
۱۰. سعیدی، عباس (۱۳۹۰)، *روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران*، تهران، انتشارات مهرمینو.
۱۱. سعیدی، عباس (۱۳۸۵)، «روابط شهر و روستا و پیوندهای روستایی - شهری: یک بررسی ادراکی»، *مجله جغرافیا*، دوره جدید، سال دوم، شماره ۲.
۱۲. شیرانی، شمسی، مهدی‌آبادی، هانیه‌السادات، و احمدی، زهرا (۱۳۹۱)، «ضرورت جایگاه آمایش سرزمین در برنامه‌ریزی توسعه شهرهای ساحلی با تأکید بر ملاحظات پدافند غیرعامل (مطالعه موردی شهر چابهار)»، ارائه شده در: *همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران*، چابهار.

۱۳. طاوسی، تقی (۱۳۹۱)، «قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه محور شرق در شرایط امروز ایران و منطقه»، *فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، سال سوم، شماره دوازدهم.
۱۴. عریضی، فرشید و مولایی سیدیوسف (۱۳۹۱)، «تدوین راهبردهای فرهنگی و اجتماعی توسعه پایدار و همه‌جانبه سواحل دریای مکران»، ارائه‌شده در: *همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتصاد دریایی جمهوری اسلامی ایران*، چابهار.
۱۵. عندلیب، علیرضا (۱۳۷۹)، *تحلیل آمایش مرزهای پیشین آلمان و درس‌هایی برای ایران*، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۶. نصیری، حسین (۱۳۹۲)، *تعامل منطقه‌ای، ملی و جهانی ظرفیت‌سازی پایدار برای توسعه و امنیت ملی با تأکید بر محور شرق و چابهار*، تهران، مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۷. وصالی، ساناز (۱۳۸۸)، «صنایع دریایی کشور در معرض تهدید»، *روزنامه دنیای اقتصاد*، شماره ۱۷۷۶.
۱۸. هریسون، جفری، جان، کارون (۱۳۸۲)، *مدیریت استراتژیک*، ترجمه قاسمی بهروز، تهران، انتشارات هیات.

۲. منابع انگلیسی

1. Jones, Phillip & Wild, Trevor (1994), "Opening the Frontier: Recent Spatial Impact in the Former Inner-German Border Zone", *Regional Studies*, Vol. 28, No. 3.
2. Hansen, Niles (ed.) (1978), *Border Regions: A Critique of Spatial Theory and an European Case Study; Human Settlement Systems: International Perspectives on Structure Change and Public Policy*, Cambridge, Ballinger Publication.
3. Douglass, Mike (1998), "A Regional Network Strategy for Reciprocal Rural-Urban Linkages: An Agenda for Policy Research with Reference To Indonesia", *Third World Planning Review*, Vol. 20, No. 1.